

Elektron ticarət və vergitutma məsələləri

Son illər dünyada baş verən sürətli iqtisadi proseslər mal, xidmət, işçi qüvvəsi və sərmayə bazarlarının integrasiyası sürətləndirmiş, rəqabət şərtlərini dəyişdirmişdir.

Qloballaşma nəticəsində kapital və əməyin yüksək dərəcədə rəqabətə qatıldığı ölkələrdən aşağı vergitutma səviyyəli ölkələrə yönəlməsinin asanlaşması, transmilli korporasiyaların bir məhsulunu bir neçə ölkədə istehsal etmə imkanını, internet və elektron ticarətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq virtual şirkətlərin ortaya çıxması, bu virtual şirkətlərin hüquqi ünvanının olmaması və ya dəqiq göstərilməməsi, şirkət və müştərilərin ayrı-ayrı ölkələrdə olması və həmin ölkələrin vergi qanunvericiliyinin də bir-birindən fərqlənməsi vergitutma problemlərinin yaranmasına səbəb olur.

Bu hal ilə müli iqtisadi struktura əsaslanan vergi sistemlərinə müxtəlif formada təsir edir. Çünki iqtisadi qloballaşma vergi sistemləri arasında birbaşa və dolayı asılılığa səbəb olur. Hər bir ölkənin vergi sisteminin iqtisadi qloballaşma nəticəsində ortaya çıxan yeni iqtisadi struktura uyğun vəziyyətə gətirilməsi daha zəruri hal olur.

Vergilər Nazirliyi Tədris Mərkəzinin Vergi metodologiyası kafedrasının müdiri, kiçik vergi xidməti müşaviri Şaiq Xəlilov mövzunu şərh edərək bildirib ki, e-ticarət birbaşa təmas etmədən elektron mühitədə həyata keçirilir. E-ticarətdə fiziki mal ticarəti üçün xarakterik olan tarixi, açıq və sabit coğrafi sərhədlər məfhumu heç bir rol oynamır. E-ticarətin vergiyə cəlb edilməsində ən mühüm problem elektron mühitədə çatdırılma və ya təhvil verilmə mal və xidmətlərdən əldə edilən gəlirin vergiyə cəlb edilməsidir. Çünki e-ticarətdə hər bir dövletin müstəqil vergi siyasətini tətbiq etmək imkanı yoxdur. Həmçinin, e-ticarətdə coğrafi sərhədlərin olmaması faktiki olaraq dövletlərin birgə hərəkət etməsi zərurətini yaradır. Hər bir ölkənin e-ticarət vergiyə cəlb etmə mövzusunda qəbul etdikləri müəyyən kriteriyalara bərabər, inkişaf etmiş ölkələr arasında ortaq prinsiplər də vardır.

E-ticarətin vergiyə cəlb edilməsi üçün əvəlcə verilən bazası və ya informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi lazımdır. Verilən bazası isə digital olaraq dəyişdirilmiş hər cür mal və xidməti ifadə edir.

E-ticarət mal və xidmətləri bir-birindən ayırd etmək mümkün olmadıqdan elektron mühitədə həyata keçirilən bütün alqı-satqı verilmələr bazasının mübadiləsi olaraq qəbul edilir.

İnterneta vergi hadisəsinin müəyyən edilməsində ortaya çıxan əsas çətinlik ənənəvi ticarət vergiyə cəlb edən qanunvericiliyin elektron ticarət şəhətə əldə bilməməsidir. Mövcud vergi qanunvericiliyinin əksəriyyətinin məkan və vergi ödəyicilərinə görə formalaşması məsələsi elektron ticarətin vergiyə cəlb edilməsində problemlər yaradır. E-ticarətdə məşğul olanların mövcud vergi qanunvericilikləri içində yeri və mövqeyinin qeyri-müəyyən olması və vergi hadisəsi ilə vergi öhdəliyinin yaranması arasında əldə edilən məhsul və vergi ödəyicilərinin təsbit olunmasına imkan vermir.

İnterneta ticarətə həyata keçirilən malların böyük bir hissəsi rəqəmsallaşmış (digi-

tal) mallardır. Elektron ticarət mühitədə alqı-satqı həyata keçirilən əlaqədar mal mübadiləsi olmayan malların digər fiziki mallarla eyni şərtlərdə vergiyə cəlb edilməsi mövzusunda mübahisə gündəlikdədir.

Vergi öhdəliyinin yaranmaması müəyyən edib, verginin məbləğini hesablamaya üçün əvəlcə vergi ödəyicisinin və vergiyə cəlb ediləcək gəlirin müəyyən edilməsi lazımdır, - Ş.Xəlilov bildirmişdir.

Iqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) Model Sazişinə görə, sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyəti, ticarət fəaliyyəti və maddəli işlə əlaqədar qazanılan gəlirlərin əldə edildiyi ölkədə vergiyə cəlb olunması iş yeri və daimi yaşayış yeri kriteriyaları ilə müəyyən edilir. Bu kriteriyaların əsas xüsusiyyəti fəaliyyətin coğrafi baxımdan müəyyən bir yeri bağlı həyata keçirilməsi-

dir. Bu isə elektron ticarətin həyata keçirildiyi mühitə üst-üstə düşür.

Ş.Xəlilov aqclarlamasında qeyd etmişdir ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin əldə edilən gəlirlərin vergiyə cəlb edilməsində əsas götürülən iş yeri kriteriyası elektron ticarəti vergiyə cəlb etmə bilmədiyini görə və həmçinin mənbə ölkənin də vergiyə cəlb etmə mərhələsində nə dərəcədə effektiv olacağı təsbit edilmədiyini görə bu mövzuda yeni bir qanunvericilik bazasının yaradılması məsələsi müzakirə obyektinə olaraq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkələr arasında mal və xidmət mübadiləsinin və ya ticarətinin əldə edilən gəlirlərinin nisbətə olduğu indiki halda vergi qanunvericiliyi bazasının necə olması ilə vergi gəlirləri səviyyəsinin təsbit edilməsini əhəmiyyətli öz aktuallığı qoruyur.

Ş.Xəlilov sözlərinə görə, İƏİT-in beynəlxalq alqı-satqı əməliyyatlarını internet vasitəsi ilə həyata keçirən müəssisələrin vergiyə cəlb edilməsi baxımından qəbul etdiyi qərarə görə internet əməliyyatının müəyyən şərtlər daxilində iş yeri sayılması ilə yanaşı, həmin şəbəkənin müəyyən bir müddət satış əməliyyatının həyata keçirildiyi ölkədə olması şərti də tələb olunur. Burada nəzərdə tutulan "müəyyən bir müddət" müxtəlif ölkələrin vergi qanunvericiliklərinə görə fərqlənir. "Digital malların beynəlxalq bazarlarda satışını həyata keçirən müəssisələrin vergi öhdəliklərinin müəyyən edilməsi məsələsi ilə qəbul edilməsi bu qərar sayəsində bəzi müəssisələrin vergiyə cəlb edilməsi və ya ikaqat vergitutma probleminin həll edilməsi mümkündür.

Elektron mühitədə həyata keçirilən fəaliyyətdən əldə edilən gəlirin vergiyə cəlb edil-

məsi ilə bağlı ortaya çıxan digər problem isə əldə edilən gəlirlərin məhəyyətidir. Gəlir və mənfəətin məhəyyətinin müəyyən edilməsi üçün həyata keçirilən fəaliyyətin nəticəsində alınmış ödəmənin məhəyyətinin təsbit edilməsi lazımdır.

İƏİT ölkələri ilə ABS qeyri-maddi aktivlərə ticarət fəaliyyətlərindən əldə edilən gəlirləri eyni cür vergiyə cəlb edir. Ancaq bəzi vergi sazışlarında başqa bir ölkədə qeyri-maddi aktivlərin təqdim edilməsindən əldə edilən gəlirlərin elektron ticarətə həyata keçirilməsinin həmin ölkədə yaşayış yerinin olub-olmamasına baxılmadan vergiyə cəlb edildiyi görünməkdədir. Məsələn, ABS-Fransa, ABS-Kanada arasında vergi sazışlarına görə, bu ölkələrin hər hansı birində əldə edilən royaltilər elə həmin ölkədə də vergiyə cəlb edilir.

Fiziki və hüquqi şəxslərə aid ticarət gəlirlərinin necə müəyyən olunacağı Vergi Məcəlləsinin müvafiq maddələrində öz əksini tapmışdır. Həmçinin, model sazişində ticarət gəlirlərinin mənbə ölkə tərəfindən vergiyə cəlb edilməsi üçün əsas şərt kimi gəlirin bir iş yeri vasitəsi ilə əldə edilməsi prinsipi qeyd olunur. Sonra iş yeri bazasının müəyyən edilməsi ilə əlaqədar maddələr üzərində durulur. Yəni, vergi bazasının müəyyən edilməsində əldə edilən vergi bazasının mütləq nəzərə alınmağa təsbit edilməsi vurğulanır. «Mövcud qanunvericilikdə gəlirin əldə edildiyi yeri (gəlirin mənbəyi) ənənəvi iş strukturu diqqətə alınaraq müəyyən edilməmişdir. Gəlirin əldə edilməsi ilə bağlı olan fəaliyyət ilə əlaqədar olaraq alqı-satqının müxtəlif yerlərdə həyata keçirildiyi elektron ticarət mühitədə gəlirin nə miqdarda, hansı yeri ilə əlaqəli olmasının təsbiti çətindir. Digər tərəfdən, bu ticarət fəaliyyətlərinin texnologiyaları istifadə edilərək əldə etməsi iş yeri ilə əlaqələndirilməsinin qismən və ya tamamilə aradan qaldırılacağı şəkildə təsbit edilməsi də mümkündür. Bu vəziyyətdə «iş yerinə» istinad şərti qəbul edildiyi təqdirdə mənbə ölkəsinin mənfəətinə zidd vəziyyət yaranacaqdır. Odur ki, gəlirin əldə edilmə yerinin təsbiti qanunvericiliklərdə yeni dəyişiklərdə paralel şəkildə gözdən keçirilməlidir.

Burada vurğulanlaq lazım gələn məsələ istər eyni şirkət tərkibində mərkəz ilə şöbə arasında əməliyyatlarla, istərsə də əlaqəli şirkətlər arasında əməliyyatlarla «transfər qiymət» təbiiqinin aktual olmasıdır. Bununla olanda mütləq vergi sisteminə sahib olan ölkədə məlin qiyməti faktiki dəyərinin artıq göstərilmə. Vergi dərəcələrinin yüksək olduğu ölkələrdə isə yüksək qiymətləndirilmə istehsal vasitələri xərclər olaraq nəzərə alınmağa qərar verən əbəyan edilər və nəticədə firmanın ödəyəcəyi vergi miqdar asanlıq göstərilir. Bu isə vergidən yayınmağa bərabərdir, vergi yükünün bölüşdürülməsində də ədalətsizliyə səbəb olur. Texnologiyaların inkişafının indiki mərhələsi həyata keçirilən fəaliyyətlər zamanı «həqiqi cəmləmə» və ya vergidən yayınma imkan verən amillərə şərait yaradır. Buna görə də müvafiq tədbirlər görülmədikdə vergi gəlirlərinin azalması ilə bağlı müxtəlif problemlərin mövcudluğu da davam edir.